

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

Анісімова О. Ю.

к.е.н., м.н.с. НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

Останнім часом в усіх регіонах світу спостерігається тенденція до укладання угод про вільну торгівлю, причому цей процес впливає не лише на багатосторонню торговельну систему, але й на окремі країни, особливо країни, що розвиваються. Внаслідок постійних технологічних змін світ стає все більш інтегрованим, що викликає поступову зміну економічного середовища, в якому діють економічні агенти. Як наслідок, уряди країн, що розвиваються, постають перед необхідністю поєднувати інтереси місцевих виробників та можливості, що надає їм зростаюча регіональна та глобальна інтеграція. Саме тому питання оцінки відносної ефективності функціонування зон вільної торгівлі набуває особливого значення.

На жаль, в економічній літературі майже відсутній напрям досліджень, який дозволить поєднати дві методології та визначити потенційний вплив формування зони вільної торгівлі на економіку країни, врахувавши при цьому не лише короткостроковий вплив, але й можливість досягнення країною стратегічних цілей, що вона поставила перед собою.

Здавалося, що у 1995 році із утворенням СОТ нарешті сформувалася ефективна система управління багатосторонніми торговельними відносинами, що забезпечувала інституційну основу, яка дозволяла урядам країн проводити багатосторонні переговори щодо зниження торговельних бар'єрів, а також встановлювати обов'язкові до виконання спільні правила. Однак, водночас із цим розпочалася нова хвиля регіональних торговельних угод, що викликало занепокоєння щодо збереження СОТ провідної ролі у торговельній системі та можливості взагалі завершення періоду багатосторонності у торговельних відносинах [1].

У сучасній практиці функціонування світової економіки спостерігається постійне зростання кількості регіональних торговельних угод, що включають угоди про вільну торгівлю та митні союзи. Причому темпи її зростання були дуже нерівномірними: з 1948 по 1990 роки було зареєстровано лише 25 угод, у 2000 році їх загальна кількість зросла до 91, а у 2007 році вона вже складала 194. Слід зауважити, що переважна більшість цих угод передбачала створення зон вільної торгівлі, що передбачало усунення торговельних бар'єрів між членами угоди, однак збереження незалежної торговельної політики щодо інших країн, в той час як кількість створених митних союзів була доволі обмеженою. Крім того, значна частина укладених угод торкалася не лише усунення митних тарифів, але й передбачала лібералізацію політики щодо ПШ, сприяння торгівлі та ПШ, інші форми економічного співробітництва. Якщо розглядати регіональні особливості, то у 90-ті роки ХХ століття інтеграційні процеси активно відбувалися у Європі, Африці та Америці, тоді як на початку ХХІ століття домінуюча роль належала країнам Східної Азії [10].

У 50-60-ті роки ХХ століття розпочалося активне створення регіональних торговельних угод, однак їх членами були країни з приблизно однаковим рівнем розвитку. Лише у 80-90-ті роки ХХ століття виникла тенденція до нового регіоналізму, характерною рисою якого було підписання угод про вільну торгівлю між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. А вже на початку ХХІ століття почалася тенденція до створення зон вільної торгівлі між вже існуючими регіональними інтеграційними об'єднаннями. Найбільш яскравим прикладом є зона вільної торгівлі ЄС – Меркосур [5; 6].

Зона вільної торгівлі є однією з форм преференційних торговельних угод, що передбачає, що країни-члени погоджуються скасувати тарифні та нетарифні бар'єри на торгівлю товарами в межах зони, однак кожна країна

проводить власну незалежну торговельну політику, включаючи визначення ставок мита на торгівлю з країнами, які не є членами угоди [3].

Із зростанням кількості двосторонніх та регіональних торговельних угод виникло питання, що саме дозволить найефективніше та найшвидше досягти глобальної вільної торгівлі та максимального світового добробуту: двосторонні торговельні угоди або багатосторонні торговельні переговори в рамках ГАТТ/СОТ. З позиції урядів країн, двосторонні переговори про вільну торгівлю ніяким чином не суперечать досягненню багатосторонньої лібералізації торгівлі, однак позиція науковців-економістів виявилася не такою однозначною.

Вони зосередили свою увагу на декількох моментах. По-перше, вони намагалися визначити остаточний вплив регіональних торговельних угод та митних союзів на економіку країни. По-друге, значна увага приділялася мотивам, з яких формується певна регіональна асоціація вільної торгівлі, тобто стабільності утворених торговельних режимів. Це пов'язано з тим, що ефект відхилення торгівлі, який підтримується політичними мотивами, може виявитись перешкодою на шляху подальших багатосторонніх переговорів [7].

Що стосується прихильників того, що регіональні торговельні угоди є необхідним етапом досягнення ефективної багатосторонньої угоди, то вони висувають такі аргументи. Якщо укладання двосторонніх угод про вільну торгівлю заборонено згідно міжнародних правил (або з якоїсь іншої причини є просто неможливим), тобто країна має альтернативний вибір: багатостороння вільна торгівля або без угод взагалі, то навіть одна країна може викликати призупинення багатосторонніх переговорів, якщо вона в односторонньому порядку відмовиться від практики вільної торгівлі.

Натомість, якщо інші країни можуть укладати двосторонні угоди, то така країна може виявитись ізольованою від решти країн світу, якщо вони укладуть між собою відповідні угоди. Як наслідок, маючи на увазі таку

можливість, ця країна також прийматиме участь у багатосторонніх переговорах [9].

Останнім часом в усіх регіонах світу спостерігається тенденція до укладання угод про вільну торгівлю, причому цей процес впливає не лише на багатосторонню торговельну систему, але й на окремі країни, особливо країни, що розвиваються. Внаслідок постійних технологічних змін світ стає все більш інтегрованим, що викликає поступову зміну економічного середовища, в якому діють економічні агенти. Як наслідок, уряди країн, що розвиваються, постають перед необхідністю поєднувати інтереси місцевих виробників та можливості, що надає їм зростаюча регіональна та глобальна інтеграція.

На сучасному етапі угоди про вільну торгівлю еволюціонували та включають також елементи економічного співробітництва та взаємного розвитку, що дозволяє сподіватися, що вони є лише етапом загальносвітової інтеграції. У такому середовищі будь-яка країна, а особливо економіки, що розвиваються, повинна обов'язково мати раціональну політику щодо членства в угодах про вільну торгівлю, яка повинна враховувати усі можливі наслідки такої участі, зокрема, довгострокові вигоди та короткострокові втрати. Для успішного функціонування економіки потрібно обов'язково визначити довгострокові пріоритети країни, а також стратегію її участі у регіональній та глобальній інтеграції.

Зрозуміло, що для будь-якої країни основним мотивом вступу до зони вільної торгівлі або укладання будь-яких двосторонніх домовленостей взагалі повинні бути власні інтереси. Це означає, що підписання подібної угоди повинно обов'язково мати такі цілі як:

- (1) глобальна конкурентоспроможність;
- (2) стійке зростання;
- (3) ефективність розміщення ресурсів;
- (4) підвищення добробуту населення [8].

Найважливішим питанням при цьому є те, яким чином вони впливають на світову торгівлю в цілому та на процес лібералізації багатосторонньої торгівлі. Визначальним критерієм цього є рівень митних тарифів членів угоди для третіх країн.

Згідно емпіричних досліджень, після запровадження зони вільної торгівлі тарифи по відношенню до третіх країн також зменшуються. З іншого боку, якщо припустити, що це зменшення є прогнозованим, то переважно укладаються ті угоди, для яких це зниження є бажаним наслідком. З точки зору політичної економії, в країнах, які мають більший імпорнтний, ніж експортний сектор, вступ до угод про вільну торгівлю є малоімовірний [4].

Швидке зростання кількості угод про вільну торгівлю було викликано декількома важливими чинниками, серед яким передусім слід відзначити призупинення багатосторонніх торговельних переговорів в рамках СОТ. Як наслідок, країни почали укладати угоди про вільну торгівлю із зацікавленими партнерами, не очікуючи загальносвітового консенсусу.

Створення зон вільної торгівлі викликає ефекти створення та відхилення торгівлі як для членів угоди, так і для третіх країн. Ефект створення торгівлі передбачає, що усунення торговельних бар'єрів між країнами-членами викликатиме збільшення обсягів торгівлі між ними, тоді як ефекти відхилення торгівлі означає, що члени угоди відмовлятимуться від більш ефективного імпорту з третіх країн на користь менш ефективного імпорту з країн-членів. Таким чином, ефект створення торгівлі викликає підвищення ефективності розміщення ресурсів, а ефект відхилення торгівлі погіршує її.

В цілому, угода про вільну торгівлю є потенційно не вигідною для третіх країн, оскільки вони можуть втратити попит на їх експортні товари, та потенційно вигідною для споживачів у країнах-членах за рахунок зниження цін на імпорнт. Однак, для економік країн-членів в цілому вона

також може виявитись не вигідною, якщо втрати надходжень до бюджету від сплати мита будуть більшими, ніж вигода споживачів [10].

Також емпіричні дослідження показали, що країна приймає рішення про підписання угоди про вільну торгівлю не лише базуючись на її економічних показниках, а також під впливом так званого "ефекту третьої країни", тобто її небажанні залишитися поза угодою її торговельних партнерів. Це означає, що визначальну роль у прийнятті країною рішення відіграють вже існуючі угоди про вільну торгівлю: їх кількість, структура та члени.

Виявилось, що країна має більше стимулів підписати угоду про вільну торгівлю з певним партнером, якщо вона вже має подібні угоди з іншими партнерами. При цьому вона віддаватиме перевагу тим партнерам, які вже мають угоди про вільну торгівлю з іншими країнами [2].

В процесі емпіричних досліджень було визначено декілька основних умов, що сприяють тому, що ефект створення торгівлі перевищуватиме ефект відхилення торгівлі, серед яких:

- величина ставок мита та інтенсивність нетарифних бар'єрів між країнами-учасницями до підписання угоди: чим вони більше, тим більшою є потенційна вигода;
- величина ставок мита та інтенсивність нетарифних бар'єрів для третіх країн: чим вона нижче, тим більшою є можлива вигода;
- кількість членів угоди: чим більше членів угоди, тим ефективнішою вона буде;
- рівень конкурентної боротьби між країнами-членами: чим він вищий, тим більшою є вигода;
- ступінь взаємозалежності економік учасниць до підписання угоди: чим він більший, тим більш ефективною буде співпраця.

Крім того, функціонування зони вільної торгівлі має також потенційні довгострокові динамічні ефекти:

- + підвищення ефективності виробництва, оскільки із усуненням торговельних бар'єрів зростатиме конкуренція між виробниками;
- + економія на масштабі, тобто зниження витрат виробника на одиницю продукції із розширенням їхнього ринку збуту;
- + збільшення прямих інвестицій з країн, що не є членами угоди, які таким чином намагаються скористатися преференційними торговельними угодами [3].

З теоретичної точки зору, оптимального рівня добробуту можна досягти лише за багатосторонньої угоди. Це викликано тим, що за формування двосторонніх відносин можуть виникати негативні ефекти: відхилення торгівлі, відхилення ресурсів та політичне відхилення (неможливість подальшого проведення внутрішніх реформ через відсутність політичної підтримки).

Список використаних джерел

1. Brown A.G., Stern R.M. Free trade agreements and governance of the global trading system. – University of Michigan RSIE Discussion Paper No.614. – Michigan, 2011. – 38 p.
2. Chen M., Joshi S. Third-country effects on the formation of free trade agreements. . – MPRA Paper No. 23507. – Munich, 2010. – 30 p.
3. Cooper W.H. Free trade agreements: impacts on U.S. trade and implications for U.S. trade policy. – CRS Report for Congress, 2009. –14 p.
4. Karacaovali B. Free trade agreements and external tariffs. – Fordham University Department of Economics Discussion Paper No.2010-03. – NY, 2010. – 21 p.
5. Martinez-Zarzoso I., Horsewood H. Regional trading agreements^ dynamic panel data evience from the gravity model. – University of Birmingham, 2005. – 27 p.
6. Martinez-Zarzoso I., Nowak-Lehmann F. Augmented gravity model: an empirical application to Mercosur – European Union trade flows // Journal of Applied Economics. – 2003. – Vol.VI, No.2 – P. 291 – 316.

7. Mauleon A., Song H., Vannetelbosch V. Networks of free trade agreements among heterogeneous countries. – UCL Discussion Paper 2006-29. – Brussels, 2006. – 42 p.
8. Medalla E.M., Mantaring C. On free trade agreements (FTAs): the Philippine perspective. – Philippine Institute for Development Studies Discussion Paper No.2009-35. –Makati City: Philippine Institute for Development Studies, 2009. –14 p.
9. Saggi K., Yildiz H.M. Bilateral trade agreements and the feasibility of multilateral free trade. – MPRA Paper No. 17561. – Munich, 2008. – 40 p.
10. Urata S., Okabe M. The impacts of free trade agreements on trade flows: an application of the gravity model approach. – RIETI Discussion Paper 07-E-052. – Tokyo, 2007. – 36 p.